

achievement of own aims and responsibility; by consciousness of life and aspiration to selfactualisation; by the developed capacity for self-regulation.

The self-appraisal of "self-respect" is related to the positive dynamics of moral development.

Structure of "self-respect" as psychological phenomenon contains cognitive, emotional and conative components. A cognitive component removes realization of absoluteness of value of everybody. Emotional is experiencing of relation to itself and to other man as to the absolute value.

One of key components of this research there are development and approbation of psychology-pedagogical model of emotionally-moral development and forming of self-respect of junior schoolchildren by facilities of synthesis of arts, that includes for itself: task of emotionally-moral development; principles of the emotionally-valued filling of educational process; table (authorial program from to music in the context of synthesis of arts) of contents, that is based on technology of emotional stimulation, where a synthesis of arts is an emotionally-vivid key-stimulus, that combines music, literature, fine and theatrical art; psychology-pedagogical terms and result are development of emotionally-moral sphere, forming of self-respect of junior schoolchildren.

Key words: psychological and pedagogical model, self-esteem, emotional and moral development.

Отримано: 6.05.2014 р.

УДК 159.923

Куценко-Лада Г.В.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЗМІСТ ОБРАЗУ/КАРТИНИ СВІТУ У Л. ВІТГЕНШТАЙНА

Куценко-Лада Г.В. Психологічний зміст образу/картини світу у Л.Віт'єнштайна. Останніми роками психологія все уважніше досліджує "інтимні" проблеми суб'єктивності людини, її внутрішнього світу, індивідуального досвіду, буденної свідомості, життєвого шляху особистості та інші питання "психологічної онтології" приватного життєвого світу людини. Стрімко розширюється психологічний інтерес також до проблеми картини та образу світу.

Ключові слова: Образ/картина, "мовна гра" є " форма життя".

Куценко-Лада Г.В. Психологическое содержание образа/картины мира в Л.Вит'єнштайна. В последние годы психология все более внимательно исследует "интимные" проблемы субъективности человека, его внутреннего мира, индивидуального опыта, обыденного сознания, жизненного пути личности и другие вопросы "психологической онтологий" частного жизненного мира человека. Стремительно расширяется психологический интерес к проблеме картины и образа мира.

Ключевые слова: Образ/картина, "языковая игра" есть " форма жизни".

Постановка проблеми. Поняття картини світу в психології традиційно було уживаним не дуже часто: у загальнопсихологічному дискурсі і поширенішим, і більш загальним є поняття "образ світу", але саме картина та образ світу все частіше стають предметом досліджень із погляду їх "психологічної онтології".

Ступінь розробленості. Творчість Л.Віт'енштайна з часу появи першої видрукованої праці викликає постійний інтерес із боку різних гуманітарних наук. Довідкові джерела та підручники подають Л.Віт'енштайна як засновника аналітичної філософії, провісником логічного позитивізму і взагалі мислителя, що здійснив революцію у філософському мисленні ХХ ст. Відомі В.П.Руднев та О.Аронсон вважають навіть, що більше: "Віт'енштайн у якомусь сенсі – єдиний філософ ХХ століття, в тому сенсі, в якому були філософами Сократ, Діоген або Ніцше. Тобто він своїм життям був філософ, а не тільки своїми писаннями. ... Віт'енштайн весь час намагався не займатися філософією (відомо, що він уже після виходу в світ "Логіко-філософського трактату" працював сільським учителем, садівником, санітаром у шпиталі, побував у полоні – примітка Г.К.-Л.). ... І це все була тяж філософія. Тому йому належить особлива роль в історії ХХ століття, він є один з його головних, як зараз кажуть, "персонажів". Тому він, мимохідь передбачив і першим сформулював головні наукові постулати філософії ХХ століття" [7] – це відома теорема Геделя про неповноту, принцип доповнювальності Бора, методологічне (світоглядне?) узагальнення принципу "співвідношення невизначеностей" Гайзенберґа [там само]. (У психологічному форматі "співвідношення невизначеностей" можна сформулювати так: не можна одночасно виміряти наявний стан і розвиток; психологічну структуру і реальну поведінку; це й основний парадокс сприймання: ми завчасно знаємо, що маємо сприйняти; парадокс образу світу як "продукту процесу свідомості": ми можемо відстежувати або те, що ми усвідомлюємо, або те, що ми усвідомлюємо і не можемо відстежувати того й того одночасно і т. д.

Взагалі ідейна спадщина Віт'енштайна досить чітко розокремлюється на "ранню", викладену головню у "Логіко-філософському трактаті" та "пізню" – у працях "Філософські дослідження", у "Блакитному та Коричневому зошитах" (вони ж "Книги", вони ж "Щоденники"), почасти у праці "Про достовірність". Погляди раннього та пізнього Віт'енштайна на проблему сутності та способу існування картини та образу світу є практично протилежними. Попри досить пильний інтерес філософів [1; 7; 9], його психологічні ідеї не отримали належно глибокої рецепції у корпус психологічного знання.

Примітка. Взаємоконфігурування понять "картина" та "образ" світу ускладнене широким використанням терміну "картина світу" в "позапсихологічних" гуманітарних дискурсах, де термін "образ" світу практично не використовується у власному поняттєвому значенні. У певному розумінні проблема саме образу світу – на відміну від картини світу – взагалі є дітищем радянської російськомовної психології, оскільки у найпродуктивніших із філософського та психологічного погляду мовах – англійській, німецькій, французькій – вже усталені "у нас" як окремі терміни "картина" та "образ" світу фактично не розрізняються: загальноновживані "worldview", "Weltbild", "image du monde" не дають термінативної дистинкції (німецьке "Bild" – і "картина", і "образ"; відповідно "Weltbild" – і "картина", і "образ" світу. Тут проглядається навдивовижу прозора аналогія з англійським "build" – "будувати", "створювати"; а, наприклад, "наукова картина світу" в англійській літературі – зазвичай "scientific worldview", а не "picture of the world"). Тобто поняття "образ світу" належить до т. зв. безеквівалентної лексики, що ускладнює взаєморецепцію "різномовних" ідей. Але симптоматично, що й ті вчені, мова яких не має підручних лексичних ресурсів для "лобового" "в-словлення" відмінності між картиною та образом, усе ж відзначають існування "Weltbild" як у форматі явного, усвідомленого знання (хай і не "наукового"), так і у вигляді неусвідомлених уподобань, преференцій, латентних диспозицій, атитюдів, доксихних вірувань тощо. Позаяк поняття "образ" та "картина" світу самі собою лексично не розрізняються, а різницюванням Віт'енштайн спеціально не займався, то тут задля збереження "букви" автора вважаємо за можливе вжити ці терміни через слеш: образ/картина, тим більше, що різні переклади передають "Bild" і так, і так. Отже, в даному тексті ми використовуємо не загальноприйнятий, проте точний з погляду перекладу термін "образ/картина світу".

Об'єкт – психологічний смисл поняття образ/картина світу у Л.Віт'енштайна; предмет – тексти праць: "Логіко-філософський трактат", "Філософські дослідження", "Про достовірність".

Мета – оприятити психологічні аспекти Віт'енштайнового розуміння сутності, засвоєння та способу існування образу/картини світу.

Що ж психологічно корисного/важливого мав на увазі Л.Віт'енштайн під картиною світу. "Ранні" його положення в "Tractatus Logico-Philosophicus" такі. "2.12 Образ є моделлю реальності. 2.131. Елементи образу репрезентують в образі об'єкти світу" [3, с. 27]; "2.223 Щоб дізнатися, чи образ правдивий, чи хибний, треба порівняти його з дійсністю"; "3 Логічним образом фактів є думка", а "3.01 Сукупність

правдивих думок є образом світу" [там само, с. 28]. Віт'енштайн говорить, що образ/картина світу – це певна структура світу, зафіксована як відношення її елементів; це ніби мірка, прикладена до дійсності. Тут Л.Віт'енштайн постулює відповідність, певну ізоморфність мови і світу, а фактично їх тотожність: "Межі моєї мови означають межі мого світу"; у цьому сенсі реальність так само морфологічна, як і мова (про "круг мови", з якого неможливо вийти, писав ще В.Гумбольдт). У "Логіко-філософському трактаті" постійно присутня тенденція до злиття, ототожнення світу з мовою, а мови – з логікою: "6.13 Логіка не теорія, а віддзеркалення світу [3, с. 78] – багаторазово.

Тобто образ/картина світу – це певна структура фактів світу, зафіксована як логічне відношення її елементів [3, с. 27]. А логічні відношення, логічну форму, що "ніби мірка, прикладена до дійсності" [п. 2.1512], Віт'енштайн урівнює з логікою висловів ("пропозицій") і таким чином встановлює відповідність мови і світу. Отже, він вибудовує таку систему: явища світу, що конфігуровані у факти світу; структура фактів світу – це його (світу) логіка; логіка висловлюється-описується мовою – отже, структура світу = мовні висловлювання (тут дуже доречною є англійський термін "propositions" – мовні речення і логічні пропозиції). Картина (образ) світу (уже згадане "Weltbild") – це структура світу, подана логікою = мовою. Тому, знаючи структуру мови, ми можемо в принципі реконструювати і структуру світу як незалежної реальності. Тобто мова = світ. Ось що означають фрази "Логіка не теорія, а віддзеркалення світу", а образ/картина світу – це "ніби мірка, прикладена до дійсності".

Але замкнувши світ у "колі" мови, Віт'енштайн "розчарувався" у цій своїй позиції і змінив її на кардинально протилежну. Він зрозумів: існує дещо таке, що в принципі не можна висловити мовою. У пізнього Віт'енштайна існування такої межі мови, де мова вже не може явно виражати мислиме/знане, означає, що мова все-таки не дорівнює світу і світ ширше мови. Прецікаво, що вивчення його життєвої та наукової біографії прямо-таки примушує думати, що такий поворот був спричинений не в останню чергу його вчителюванням у сільських школах: щось нам підказує – в основі зміни методологічного курсу лежали не самі лише філософські причини, а і практичне здійснення процесу навчання дітей різноманітних знань. Безсумнівно, спостереження за реальним процесом опанування знань, "логік мислення" (і знання мови також) були однією з причин чи спонук Віт'енштайнової переорієнтації. Він рекомендує, розмірковуючи над "гаємницею" мовних значень, постійно замислюватися над тим, за яких обставин ми навчилися засто-

совувати те чи інше слово або вираз; над тим, як вчать дітей складати фрази, і як вони засвоюють це на ділі. Це вже сьогодні теза про те, що багато "образо-" і "картинно-світних" знань існують у немовному форматі (це "схеми", "прототипи", "фрейми", "перцепційні категорії", "гештальти", "сценарії" тощо) виглядає психологічним трюїзмом.

Тож пізній Віт'енштайн ("Про достовірність") погляди на картину світу наблизив до реалістичності. Він уже не вважав картину світу такою "замовленою", "засловленою" (overlexicalized). Спустившись з ідеальних логічних висот на грішну землю, казав Вітгенштейн, ми стикаємося з такою картиною. У світі живуть реальні люди. З їх різноманітної сукупної діяльності складається життя, яке є життям соціальним. Спілкування, взаєморозуміння людей у процесі їх діяльності здійснюється за допомогою мови. Тому мова і логіка не збігаються, а живе комунікування і мовлення виходить за межі мови.

Щодо логіки: в полеміці із Дж. Муром стосовно "доведення зовнішнього світу", Віт'енштайн казав, що насправді є багато таких знань, у яких ми "логічно" пересвідчитися не можемо. Люди користуються мовою для досягнення різних "позамовних" цілей. На відміну від своєї колишньої позиції, Віт'енштайн більше не вважає мову логічним відображенням світу. Він розглядає мову як мовну комунікацію, нерозривно пов'язану з конкретними цілями людей в конкретних обставинах, у процесах різноманітних соціальних практик, і притому не лише як мовно/мовленнєве спілкування. Інакше кажучи, мова мислиться тепер як частина самого світу, як форма соціального життя.

Тут і стало в пригоді поняття мовних ігор. Сам Л. Віт'енштайн експлікованого означення не дає, зате одним із перших, задовго до діяльнісного розуміння значення стверджує, що поза сумісним і притому діяльним (діяльнісним?) контекстом міркування про значення слів, а тим більше висловів, речень, текстів узагалі втрачають майже всякий сенс. К.-О. Апель дає таку дефініцію: мовні ігри – це "конституційовані якимось правилом поведінки єдності мовного вживання, життєвої форми і освоєння світу" [1, с. 85].

Отже, мовні ігри за Віт'енштайном – це певна єдність власне мови та дій, у які вона вплетена; це не просто "мовлення", а саме спільна чи сумісна діяльність, здійснювана засобами і "всередині" мови. Тобто це певним чином мова-в-діяльності, діяльність-у-мові, діяльність мови. Термін "мовна гра" тут видається алюзією на Соссюрове порівняння мови і мовлення із грою в шахи.

Термін "мовна гра" має підкреслити, що мовлення є складовою діяльності, це "форма життя". У його основу покладена аналогія між

поведінкою людей у різних ігрових ситуаціях (гра в карти, шахи, футбол тощо) і в різних життєвих практиках – реальних діях. Це нагадування: "мовна гра" є "форма життя" – повторене багаторазово і різних контекстах, що його весь час уточнюють. І оскільки мовлення – це "форма життя", а не логіка, то питання про істинність має вельми обмежений сектор. Описання, повідомлення, загадки, накази, прохання, припущення, прокльони (а також перформативи: вітання, присяги, дозволи, заборони) і ще багато видів реч?нь (казань) не підлягають оцінюванню у форматі істинності. Істинність, ложність, і сам сумнів можливі не самі по собі чи "логічно", а лише в рамках цієї, а не іншої мовної гри. Хоча сама мовна гра – вже виходить за рамки і з-поза рамок самої мови, вона позначає не-мовну і навіть не-дискурсну реальність (але, додамо ми, драматично семантизовану і безнадійно семіотизовану реальність).

Тут Л.Віг'енштайн наполегливо проводить думку про те, що не менш важливою, ніж мовні ігри, є реальна поведінка людей, а показати (продемонструвати) дуже часто буває простіше, ніж сказати. Такі слова, як помпезний або статичний, можна було б виразити за допомогою облич, слушно вважає він. Або, приміром, коли на будівництві один робітник каже іншому "Плиту!" то це є згорнуте речення, що означає "Подай мені плиту" (чи, як ми знаємо, коли хірург каже: "Скальпель!", то він аж ніяк не констатує і не дивується, що ця річ є скальпель, а просить його подати). "19. Можна легко уявити собі мову, що складається із самих наказів та рапортів на полі бою. Чи мову, що складається з самих запитань і якогось ствердного чи заперечного слова. І безліч інших. А уявити собі якусь мову означає уявити собі якийсь спосіб життя" [3, с. 98]. Це означає, що за правилами "мовної гри" можна до певної відтворити картину світу/світогляд окремої людини або певної епохи (ми ж усі знаємо, хто і коли має "не бути голосливим", а хто і в яких ситуаціях повинен "фільтрувати базар"). В цьому плані не просто дотепною, а глибокою є стаття В.П.Руднева про слова-паразити "насправді" ("на самом деле") та "ніби" ("как бы"). "У певному сенсі Н. с. д. (насправді – Г.К.-Л.) еквівалентне суб'єктивному варіантові класичного модального оператора "необхідно" [5, с. 124]. "Ніби" – вислів сучасників постструктуралізму та постмодернізму. У цьому сенсі оператор "ніби" споріднений класичній модальності "можливо" [там само]. Можна навести також до певної міри протилежний приклад: у деяких мовах (наприклад, в ескімоській, евенкійській та ін.) словниковий склад настільки "симпрактичний" (узалежнений від діяльного контексту), що постійне контекстне словотворення є звичайним;

є дані, що в ескімоській мові у найпростішій формі кожен іменник може мати до 36 форм, а дієслова – до 600. Комбінації комбінацій (наступні похідні) зовсім не піддаються підрахунку [8].

Взагалі-то поняття "мовна гра" за змістом наближене Віт'єнтайном до поняття "форма життя"; певним чином термін "форма життя" є навіть є точнішим, ніж "мовна гра". Але другим мотивуванням уведення саме "гри" може бути пов'язане із будь-якою грою поняття "правила". Гра тісно пов'язана (детермінована?) правилами і проблема опанування, точніше, входження в гру постає як проблема зрозуміння та дотримання правила.

Важливо, що ці правила зазвичай не формульовані експліцитно, тому їх належить віднайти (зрозуміти). Зрозуміти їх можна через демонстрування "дії" правила з боку іншої особи. Це фактичний "дублет" знаменитого "всяка функція в культурному розвитку дитини з'являється на сцені двічі, у двох планах, спершу – соціальному, потім – психологічному, спершу між людьми, як категорія інтерпсихічна, потім усередині дитини, як категорія інтрапсихічна" [4, с. 145] – про що вже багато десятиліть розповідає радянська психологія. І хоча у Л.С.Виготського не було поняття "правило", ми тут бачимо, що тут і там (у Л.Віт'єнштайна та Л.С.Виготського) виголошені практично однакові ідеї. Правда, в них зроблені різні акценти і прокладені різні "вектори" подальшого їх розгортання в текст: у Виготського інтерпсихічне стає інтрапсихічним через мову, а у Віт'єнштайна – йде до мови. Від себе можемо додати, що діяльно-поведінкове демонстрування правила є (має бути) неодмінно також і демонструванням інтервалу придатності цього правила, показу його "меж".

Отже, мову можна вважати засвоєною, коли хтось уже "вміє грати" в різні мовні ігри, тобто може використовувати слова згідно з певними позамовними цілями, а не лише як "вербальні етикетки" ("61. ...Значення слова є спосіб його використання ... 65. Коли змінюються мовні ігри, змінюються й поняття, а разом із поняттями і значення слів" [2, с. 72]). Так само образ/картину світу (йдеться про наївну установку чи наївну картину світу) можна вважати адекватною, коли вона "працює" на взаємоприспосовування людини та світу, її реальне життя. Причому змісти образу/картини світу далеко не завжди можна "перевірити" на відповідність реальності – ні логічно, ні мовно, ні досвідно. Із цього з усією очевидністю випливає, що питання про істинність образу світу можна вважати некоректним у принципі.

Прийняття людиною вихідної картини світу стає підставою постановки нею будь-яких питань і винесення будь-яких суджень. Засвоєна ще в дитинстві загальний образ/картина світу належить до царини особистісного знання і представлена особливим типом "емпіричних

висловів", що приймаються на віру як безсумнівні; вони не передбачають перевірки: їм просто "їметься віра".

Як мовні ігри є формами життя, так і саме існування образу/картини світу є також формою життя: за будь-якими мовними іграми та мовними формами проглядається "життя", "буття" (за Гайдеґґером у мові і мовою "говорить саме буття"). Картиносвітні знання людини – це "209. ... частина цілої картини, яка є вихідною точкою моєї віри" [2, с. 73]. Базовий образ/картина світу не може формуватися в стані сумніву, а лише в стані беззаперечної віри. Сумнів припускає наявність попередньої упевненості, а сама можливість сумніватися "стоїть на плечах" чогось незаперечного, що взагалі не підлягає оцінюванню на істинність. "Дитина навчається завдяки тому, що вірить дорослому. Сумнів приходить уже після віри" [2, с. 79]. Важлива особливість цих прийнятих на віру емпіричних висловлювань за Л. Віт'енштайном (і, власне, за здоровим глуздом) – це неявна форма їх існування, що є само собою зрозумілою підставою пізнання і як така навіть не формулюється.

Проте неявність констатується багатьма дослідниками. Л. Віт'енштайн же помітив іншу "самозрозумілу" особливість наявності неявності знань. Безсумнівність знань має походження від того, що вони не лише "вивчаються", але й "проживаються" дитиною разом із дорослими: "139. Для того, щоб установити певну практику, недостатньо лише правил, потрібні також і приклади. Наші правила містять лозунги, практика ж говорить сама за себе" [2, с. 78] "140. Практиці емпіричних суджень ми навчаємося не шляхом заучування правил" [там само]. Тобто, як сказали б сучасні психологи, важливі реальні дії дитини, значущі події, реальні ставлення, "форма" і зміст життя.

Отже, Л. Віт'енштайн фактично довів, що "граматика" нашої свідомості породжується тим, що він називає "мовною грою", звичаєм, "правилостановленням" уживанням мови в ході здійснення нами певних відтворюваних соціальних практик. "144. Дитина привчається вірити багатьом речам. Тобто вона, скажімо так, навчається діяти згідно з цими віруваннями. Мало-помалу оформлюється система того, у що вірять... Непорушне є таким не тому, що воно є очевидним чи ясным саме по собі, але постільки, що надійно підтримується тим, що його оточує" [2, с. 78]; "378. Врешті-решт знання засновується на визнанні". Суттєвим є й досі часто ігнороване застереження про те, що "159. Це вірування може ніколи й не бути ясно вираженим, навіть сама думка, що це саме так, може ніколи і не прийти в мою голову" [2, с. 79].

Тож розмежувати реальне і вигадане виявляється дуже важко. На перший погляд, про реальність, а не вигаданість чогось нам може засвід-

чити наш досвід ("практика є критерій істинності"). Але забагато наших знань засновані зовсім не на досвіді: "131. Ні, досвід не є підставою для нашої гри в судження. Не є він її видатним результатом" [2, с. 77]. Віт'енштайн каже, що фраза типу "весь мій досвід свідчить", є не більше, ніж особливою інтерпретацією досвіду, в основі якого лежить віра, а "253. На споді об'рунтованої віри лежить необ'рунтована віра" [2, с. 86]. І тут можна говорити радше про якийсь "сукупний досвід" сприйняття реального і вигаданого. "94. Але я набув цю картину не шляхом підтвердження її правильності, і притримуюсь цієї картини я теж не тому, що пересвідчився у її коректності. Зовсім ні: це успадкований досвід, відштовхуючись від якого я розрізняю істинне й хибне" [там само, с. 75].

Тому одиничне знання – так звана індивідуальна картина (образ) світу – логічно має змісти й цінності, що отримані в контексті загального знання. Засвоювана в ранньому дитинстві, вони не є результатом суто пізнавальної діяльності і суто пізнавальним утворенням: це знання, засновані на довірі до дорослого, а, отже є ціннісними утворами, онтоаксіологією світу. Засвоєний в дитинстві образ/картина світу – це певна "колективна міфологія", успадкована дитиною "система нормальності". Опанування мови, як і засвоєння картини світу, відбувається так, що засвоєння "правила" (і мовного в тому числі) є, так би мовити, "побічним продуктом" якоїсь іншої діяльності: "95. Речення (пропозиції), що описують цю картину світу, могли б входити у свого роду міфологію. А їх роль подібна ролі правил гри; гру ж можна засвоїти суто практично, не зазубрюючи жодних правил" [2, с. 75]. Вони використовуються, але зазвичай залишаються непомітними для свідомості.

Із цих причин більшість циркулюючих у соціумі уявлень приймаються окремими його членами "за чисту монету", некритично. Відбувається не оцінка істинності теорії, а приєднання до якоїсь точки зору. Тут поняття "мовних ігор" за загальновідомими правилами, які є "формами життя", є передвісником поняття легітимності та санкціонування знання, але коли А.Шюц говорив про це у форматі суспільного тиску, то у Л.Віт'енштайна вони мають більшу індивідуальну свободу творчості і вільності брати в них участь (власне "гра").

Тобто засвоєний з дитинства образ/картина світу є для нас достовірним не тому, що він очевидний чи спеціально об'рунтований, але тому, що прийнятий на віру при спілкуванні й навчанні, як наслідок "буття серед людей", а ще точніше, він не тільки "прийнятий на віру", а почасти й силоміць ущеплениц, імпре'нований "в голову": дорослі повсякчас "накачують" дитину своїм "описанням" чи розумінням світу. Образ/картина світу здійснює свій детермінувальний вплив на поведі-

нку (в т. ч. на всю психічну активність) як так зване "визнане буття" за Г.Гегелем: це знають усі і так треба робити. Спільним, схожим є також становлення картини світу та освоєння мовних ігор: відбувається "присвоєння", тобто розуніверсалізування невизначено-загальної нормативістики мовно-культурно-суспільних настановлень, майже у прямому сенсі їх "перетравлення" і включення у свій власний знаннево-ціннісний метаболізм. Розуніверсалізування тут означає, що якийсь зміст (еталон, цінність, важливість дотримання правила) із абстрактно-всезагального внаслідок "мовно-позамовних" ігор стає моєю інтимною конкретною "приватною власністю". Тому сутністю "мовного знаку" у цих "життєвих іграх" є значення, а сутністю "картиносвітнього" концепту – значущість і смисл; у мовному понятті вхоплена "істина", в концепті – "правда" і цінність.

Висновок. В обрисі проблеми формування образу/картини світу найвизначніший внесок Л.Віт'енштайна тезово бачиться так. Мова описує і презентує нашій свідомості велику "частину" світу. Але у світі є й багато такого, на що мова не поширюється, не "обіймає". Тому образ/картина світу включає і немовне, позамовне: не всі знання можна "завербувати".

Картина (образ) світу є фундаментом нашої упевненості щодо світу: його реальності чи фіктивності, його сенсу. Питання про істинність образу/картини світу є недоречним, адже ми не можемо здійснити пряму досвідну чи дослідну її перевірку. "Одиничне знання" має змісти й цінності, що отримані в контексті загального знання; це успадкований колективний досвід, репрезентант "колективної міфології". Засвоєння образу/картини світу відбувається подібно до засвоєння мови, де критерієм засвоєності є правильність використання мови і "правильність" поведінки у світі. Засвоювана в дитинстві картина світу, як і мова, є наслідком не лише власне пізнання і не є суто пізнавальним утвором: це знання, отримане як результат буття серед людей, проживання життя.

Другим аспектом цих знань є те, що вони засновані на довірі до дорослого. Такі знання приймаються частіше за все тому, що відбувається не оцінка істинності теорії, а приєднання до точки зору, мовної та поведінкової "гри" дорослого. Образ/картина світу, як і мовні ігри, можна засвоїти суто практично, "не забуваючи жодних правил". Вони використовуються, але зазвичай залишаються непомітними, транспарентними для свідомості.

Взагалі кажучи, Л.Вітгенштайн виявився напрочуд впливовим на подальший розвиток науки. Ось як оцінюють його внесок: "Пізній Віт'енштайн створив цілу серію філософських напрямів – теорію мовних актів Джона Остіна, семантику можливих світів Хінтикки, лінгвістичну апологетику Хадсона, лінгвістичну терапію Віздома" [5], і – можемо додати – багато в чому феноменологічну соціологію А.Шюца,

теорію семантичних примітивів А.Вежбицької, сучасний дискурс-аналіз, а також зробив великий і явно ще повністю не осмислений внесок у сучасне розуміння процесів інтеріоризації в контексті онтогенези індивідуальної картини (чи образу?) світу.

Список використаних джерел

1. Апель К.-О. Трансформация философии / К.-О. Апель ; [пер. с нем. В. Куренной, Б. Скуратов]. – М. : Логос, 2001. – 344 с.
2. Витгенштейн Л. О достоверности / Л. Витгенштейн // Философские работы (часть 1) / [пер. с нем. Ю. А. Асеев, М. С. Козлова ; сост., вступ. ст., примеч. М.С. Козлова]. – М. : Гнозис, 1994 – С. 67-119.
3. Віт'енштайн Л. Tractatus Logico-Philosophicus; Філософські дослідження / Л. Віт'енштайн ; [пер. з нім. Є. Попович]. – К. : Основи, 1995. – 311 с.
4. Выготский Л. С. История развития высших психических функций / Л. С. Выготский // Сочинения : в 6 т. – Т. 3. Проблемы психологии развития. – М. : Педагогика, 1983. – 371 с.
5. Руднев В.П. "Как бы" и "на самом деле" / В. П. Руднев // Словарь культуры XX века : Ключевые понятия и тексты. – М. : Аграф, 1997. – С. 123-125.
6. Руднев В. П. Картина мира / В. П. Руднев // Словарь культуры XX века : Ключевые понятия и тексты. – М. : Аграф, 1997. – С. 127-130.
7. Руднев В., Аронсон О. Витгенштейн и современная философия : стенограмма эфира [Электронный ресурс] / В. Руднев, О. Аронсон // Гордон. – 2003. – июнь. – № 267. – Режим доступа : <http://gordon0030.narod.ru/archive/12163/index.html>
8. Серкин В. П. Образ мира и образ жизни : монография / В. П. Серкин. – Магадан : Северный международный университет, 2005. – 331 с.
9. Философские идеи Людвига Витгенштейна : [сб. статей ; отв. ред М. С. Козлова]. – М. : ИФРАН, 1996. – 169 с.

Spisok vikoristanix dzherel

1. Apel' K.-O. Transformacija filosofii / K.-O. Apel' ; [per. s nem. V. Kurennoj, B. Skuratov]. – M. : Logos, 2001. – 344 s.
2. Vitgenshtejn L. O dostovernosti / L. Vitgenshtejn // Filosofskie raboty (chast' 1) / [per. s nem. Ju. A. Aseev, M. S. Kozlova ; sost., vstup. st., primech. M.S. Kozlova]. – M. : Gnozis, 1994 – S. 67-119.
3. Vit'enshtajjn L. Tractatus Logico-Philosophicus; Filososf's'ki doslidzhennja / L. Vit'enshtajjn ; [per. z nim. Є. Popovich]. – K. : Osnovi, 1995. – 311 s.

4. Vygotskij L. S. Istorija razvitija vysshih psihicheskikh funkcij / L. S. Vygotskij // Sochinenija : v 6 t. – T. 3. Problemy psihologii razvitija. – M. : Pedagogika, 1983. – 371 s.

5. Rudnev V.P. "Kak by" i "na samom dele" / V. P. Rudnev // Slovar' kul'tury HH veka : Kljuchevye ponjatija i teksty. – M. : Agraf, 1997. – S. 123-125.

6. Rudnev V. P. Kartina mira / V. P. Rudnev // Slovar' kul'tury HH veka : Kljuchevye ponjatija i teksty. – M. : Agraf, 1997. – S. 127-130.

7. Rudnev V., Aronson O. Vitgenshtejn i sovremennaja filosofija : stenogramma jefira [Elektronnij resurs] / V. Rudnev, O. Aronson // Gordon. – 2003. – ijun'. – № 267. – Rezhim dostupu : <http://gordon0030.narod.ru/archive/12163/index.html>

8. Serkin V. P. Obraz mira i obraz zhizni : monografija / V. P. Serkin. – Magadan : Severnyj mezhdunarodnyj universitet, 2005. – 331 s.

9. Filosofskie idei Ljudviga Vitgenshtejna : [sb. statej ; otv. red M. S. Kozlova]. – M. : IFRAN, 1996. – 169 s.

Kutsenko-Lada G.V. Psychological sence of the image/picture of the world by L.Wittgenstein. *In recent years, psychology is exploring more and more closely the "intimate" problems of human subjectivity and inner world, individual experience, common sense, way of life of the individual and other issues of "psychological ontology" within private human world. Psychological interest toward the problem of picture and image of the human world is ever increasing.*

Generally accepted in the analysis of picture of the world expressed in the "Tractatus Logico-Philosophicus" (so called early Wittgenstein) and controverse ideas related to this concept in the "Philosophical investigations", "Blue" and "Brown papers", but mostly in the "On Certainty" (later Wittgenstein).

In "TLF" the main idea was "the limit of my language means the limit of my world". In this sense reality is as morphological, as morphological is the language. The later Wittgenstein ("On Certainty") felt the picture of the world being not so much "overlexicalized"; in fact there are many kinds of knowledge, which we are unable to "logically" be persuaded about.

This is where the notion of language games ("Sprachspiel") came in. Language game, according to Wittgenstein, is actually a unity of language and action, in which there is woven not just "speech", but namely the total joint activities undertaken by means and "inside" the language. The term "language game" must stress that it is a part of some activity, a "life form"; many kinds of sentences are not subject to assessment for truth.

Certainty of knowledge has as its origin the fact that it is not only "studied", not only "learned", but also "lived through" by the child together with adults. Our knowledge is based on acceptance – and Wittgenstein was the first who said this.

Therefore, most ideas circulating in society are accepted by its individual members "at face value", uncritically. Thus assimilated since childhood picture of the world is credible for us not because it is obvious or

specifically justified, but is accepted as granted during communication and learning, as a result of "being among people", and more precisely, it is "impregnated" "into the head". It implements the deterministic impact on human behavior (including mental activity) as the so-called "admitted being".

Key words: Image/picture, "language game" is a "form of life".

Отримано: 6.08.2014 р.

УДК 159.9.075

Мул С.А.

РЕЗУЛЬТАТИ СТАТИСТИЧНОЇ ПЕРЕВІРКИ ОДНОРІДНОСТІ ЗА РІВНЕМ СФОРМОВАНOSTI СТРУКТУРНИХ КОМПОНЕНТІВ ПСИХОЛОГІЇ ГОТОВНОСТІ ОФІЦЕРА-ПРИКОРДОННИКА ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Мул С.А. Результати статистичної перевірки однорідності за рівнем сформованості структурних компонентів психології готовності офіцера-прикордонника до професійної діяльності. У статті розкриваються результати формульованого експерименту між респондентами контрольних і експериментальних груп, статистичної перевірки однорідності за рівнем сформованості структурних компонентів психології готовності офіцера-прикордонника до професійної діяльності шляхом зіставлення двох та більше емпіричних розподілів однієї і тієї ж ознаки. Одержані емпіричні значення порівнювались із критичними, були зроблені та об'рунтовані висновки.

Ключові слова: готовність, коефіцієнт, розподіл, група, респондент.

Мул С.А. Результаты статистической проверки однородности по уровню сформированности структурных компонентов психологии готовности офицера-пограничника к профессиональной деятельности. В статье раскрываются результаты формирующего эксперимента между респондентами контрольных и экспериментальных групп, статистической проверки однородности по уровню сформированности структурных компонентов психологии готовности офицера-пограничника к профессиональной деятельности путем сопоставления двух и более эмпирических распределений одного и того же качества. Полученные эмпирические значения сравнивались с критическими, были сделаны и обоснованы выводы.

Ключевые слова: готовность, коэффициент, распределение, группа, респондент.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Упродовж 2012-2014 років нами досліджується психологія готовності до професійної